

# Bilder från slagfält och salong

Av Pär Rittsel

I december år 1900 presenterade tidningen Idun – Tidning för kvinnan och hemmet – sin fotograf Anton Blomberg med orden:

"Allt får herr Blombergs skickliga hand uppfånga och återge med all den skicklighet den moderna journalistiken kräver."

"Våra fotografier äro överallt!" utropade den franska Excelsior tio år senare på en affisch, där man såg tidningens utsände fotograf dödsföraktande sitta uppflugen i en telefonstolpe med sin stora klappkamera i ett fast grepp.

Den moderna bildpressen hade fötts och den "moderna journalistiken" byggde till stor del på vad fotografens "skickliga hand" kunde uppfånga.

Det var mot slutet av 1800-talet som fotografierna började få sina bilder i tidningstryck. I några fall på åttiotalet, i större utsträckning på nittioalet och i stor skala efter sekelskiftet.

Framstegen hade kommit parallellt. Ljuskänsliga torrplåtar, lättarbetade handkameror och nya tryckförfaranden, som tillät att fotografierna förvandlades till rasterbilder, hade introducerats samtidigt. I förening med tryckpressar som förmådde trycka stora upplagor snabbt var allt serverat för bildpressen.

Men bildpress hade det ju funnits länge. Redan på 1840-talet startades de första, stora bildtidningarna *Illustrated London News*, *L'Illustration* (i Paris) och *Illustrirte Zeitung* (i Leipzig). Sverige fick också sin *Illustrerad Tidning*, följt av *Ny Illustrerad Tidning* (1855 respektive 1865).



Ett av ANTON BLOMBERGS porträtt i miljö: skulptören J Börjesson, från ett IDUN-reportage.

Den tidens illustrationer trycktes ibland som litografier, eller oftare från graverade trästocar, xylografier. Det var reportagetecknare som kom hem med bilder från de stora händelserna – eller skickade sina skisser med kamelkurirer och brevduvor – och sedan tog en stab av tecknare och gravörer hand om bilden och förvandlade den till en tryckfärdig stock, skuren i buxbom.

Så 1800-talets läsekrets var van vid nyhets-

bilder, levererade med förvånansvärd snabbhet från slagfälten och salongerna. Fotografiets intåg på tidningssidorna var på många sätt omvälvande, men ämnesvalet, bildjournalistiken, skulle fortsätta i de spår som dragits upp redan i mitten av förra seklet: krig, naturkatastrofer, furstebröllop, attentat, invigningar, brottslingar och kändisar var vad som serverades. Alltså i stort sett samma meny som i dag.

Och denna folkliga (folklig i betydelsen avsedd för folket) bildindustri har ännu längre traditioner, ända tillbaka till medeltidens flygblad, tryckta från träsnitt, och affischer och reklamblad och kungaporträtt som tryckts under århundradena sedan dess. I tidningarna mötte allmänheten bilderna först genom annonserna. Det var där illustrationerna dök upp först, långt innan i varje fall småtidningarna kunde satsa på egna illustrationer.

Fotografiets intåg började i smyg, när man då och då tog till ett foto i stället för en teckning som förlaga till en xylografi. Fortfarande hade tecknarna och gravörerna sin frihet att förbättra, lägga till och dra ifrån, dramatiska och koncentrera bilden. Så artistiskt sett blev de första decenniernas fotografier i tryck ett kliv tillbaka. Murriga, grå bilder, tryckta från klichéer, med stora döda ytor eller ovidkommande detaljer ersatte slagkraftiga litografier eller xylografier.

Men fotografiet hade andra, speciella kvaliteter. Det var ju sant, det var autentiskt. Fotografen hade verkligen varit på platsen.

Det sistnämnda tycks fortfarande vara det enda skälet ibland till att bilder förekommer i tryck – att tala om att tidningens utsände faktiskt var där...

*Illustrated American* skrev så här om sina reproducerade fotografier från en strejk i Ho-

I BÖRJAN AV nittonhundratalet börjar de första riktiga pressbilderna dyka upp i tidningarna. I sin fotohistoriska serie berättar Pär Rittsel om de första pressfotografierna, särskilt de svenska.



på utlandsreportage, då han på egen bekostnad för till olympiska spelen i Aten 1906. Idun hade lovat att köpa bilder för minst 75 kronor (räknat efter fem kronor styck) och faktiskt fick Halldin resan att gå ihop ekonomiskt! Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet och Stockholms Dagblad hörde också till kunderna, trots att de två sistnämnda tidningarna ännu inte kunde om-sätta fotografierna i tryck utan tvangs visa dem som teckningar "efter originalfotografier".

Han var också ute på andra resor, både i luften som en flitig ballongfotograf och vid professor DeGeers två expeditioner till Spetsbergen 1908 och 1910.

Idun hade alltså Blomberg som cheffotograf. Redan i första årgången 1899 hittar vi hans namn och sedan dyker det upp allt oftare. I femton år svarade han för majoriteten av bilderna i Idun, i form av antingen sammanhållna reportage eller bildsidor av blandat innehåll, med den stående rubriken "Hela Stockholm sedd genom Iduns kamera".

Reportagen var ofta hemma-hos-besök hos kända författare och målare. Hela den svenska kultureliten passerade framför hans kamera och resultatet blev fina miljöporträtt.

Blomberg var liksom Halldin hovfotograf och drev en ateljé vid sidan av pressarbetet. Han var en känd figur i tidens Stockholm och slutade sitt liv som konsthandlare och målare – med långt mindre framgång än han haft som fotograf.

Den tredje av det tidiga seklets pressfotografer var *Axel Malmström*. Hvar 8 Dag gavs ut i Göteborg och Malmström blev dess man i huvudstaden, "H 8 D:s specielle fotograf i Stockholm".

Från början var han en av de många, som på tidningens uppmaning sände in amatörbilder. Allt fler uppdrag från redaktionen fick honom dock att lämna jobbet som typograf och med tiden blev han Social-Demokratens fotograf.

I Göteborg var *Aron Jonason* en flitig leverantör av pressbilder, i Malmö fanns *A W Rahmn*, i Kiruna *Borg-Mesch* och den listan kan göras hur lång som helst. De fotografer som dominerade på en ort var mångsysslare och hände det något så levererade de bilder också till pressen. De här uppräknade tillhörde den generation som kom fram kring sekelskiftet och vi ska möta dem i en kommande artikel som landskapsfotografer och folklivsskildrare.

Ett namn till från tiden måste dock nämnas: *Kalle Ransell* som blev dagspressens förste heltidsanställda fotograf, vilket hände på SvD år 1913, tätt följd av *John Stjernström* på DN samma år.

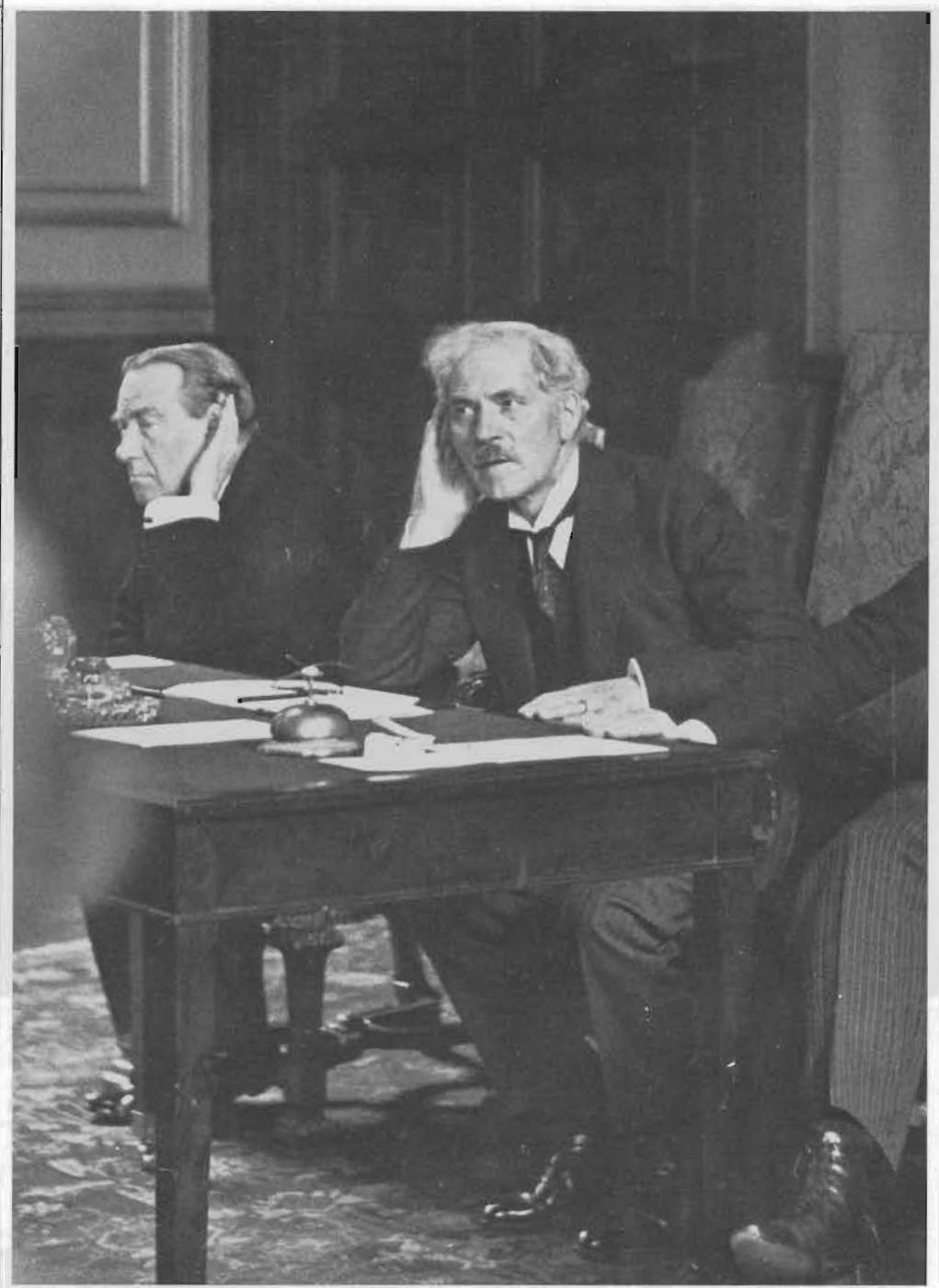
De tidigare nämnda veckotidningarna fick med tiden sällskap av *Vecko-Journalen* (1910) och när den sedan övergår till att trycka i djuptryck 1914, börjar den utvecklas till landets främsta bildtidning, fullt jämförbar med utländska storheter.

## ETT NYTT KAPITEL

Djuptrycket i VJ markerade en ny epok. Konkret betydde den nya trycktekniken bättre bildåtergivning och en mycket stor frihet att arbeta med layouten. Man slapp de begränsande klichéerna och kunde arbeta friare med filmer i montaget.

Med tiden skulle tekniken bana väg för större bilder, för en journalistik där bilden själv berättade och för en ny generation fotografer.

Och fotograferna fick draghjälp av nya kameror och känsligare plåtar. Den tyske fotografen *Erich Salomon* skaffade den nya kameran Ermanox från Ernemann med det sensationellt ljusstarka objektivet Ernostar – ljusstyrka 1,8 – och gav sig med stor envishet in bland alla mellankrigsårens politiker och högdjur. Till-



baka kom han med bilder av ett nytt slag, oposerade, levande bilder från "maktens boningar". Andra tyska pressfotografer vid samma tid – och det här är slutet av tjugotalet – som *Felix Man*, *Kurt Hübschmann* (bytte efternamn till *Hutton* i England under kriget) och *Wolfgang Weber* bröt ny mark på andra områden.

Just i Tyskland blomstrade bildpressen. Varje storstad hade sin *Illustrierte: Münchner, Kölnische, Berliner, Hamburger, Stuttgarter Illustrierte*. Störst av dem alla var *Berliner Illustrierte Zeitung* med en upplaga runt två miljoner 1930.

I Frankrike fanns också en rad tidskrifter med *VU* i spetsen, i Sovjetunionen fanns *SSSR na Strojke* (SSSR i bild), och i de flesta länder växte bildtidskrifterna.

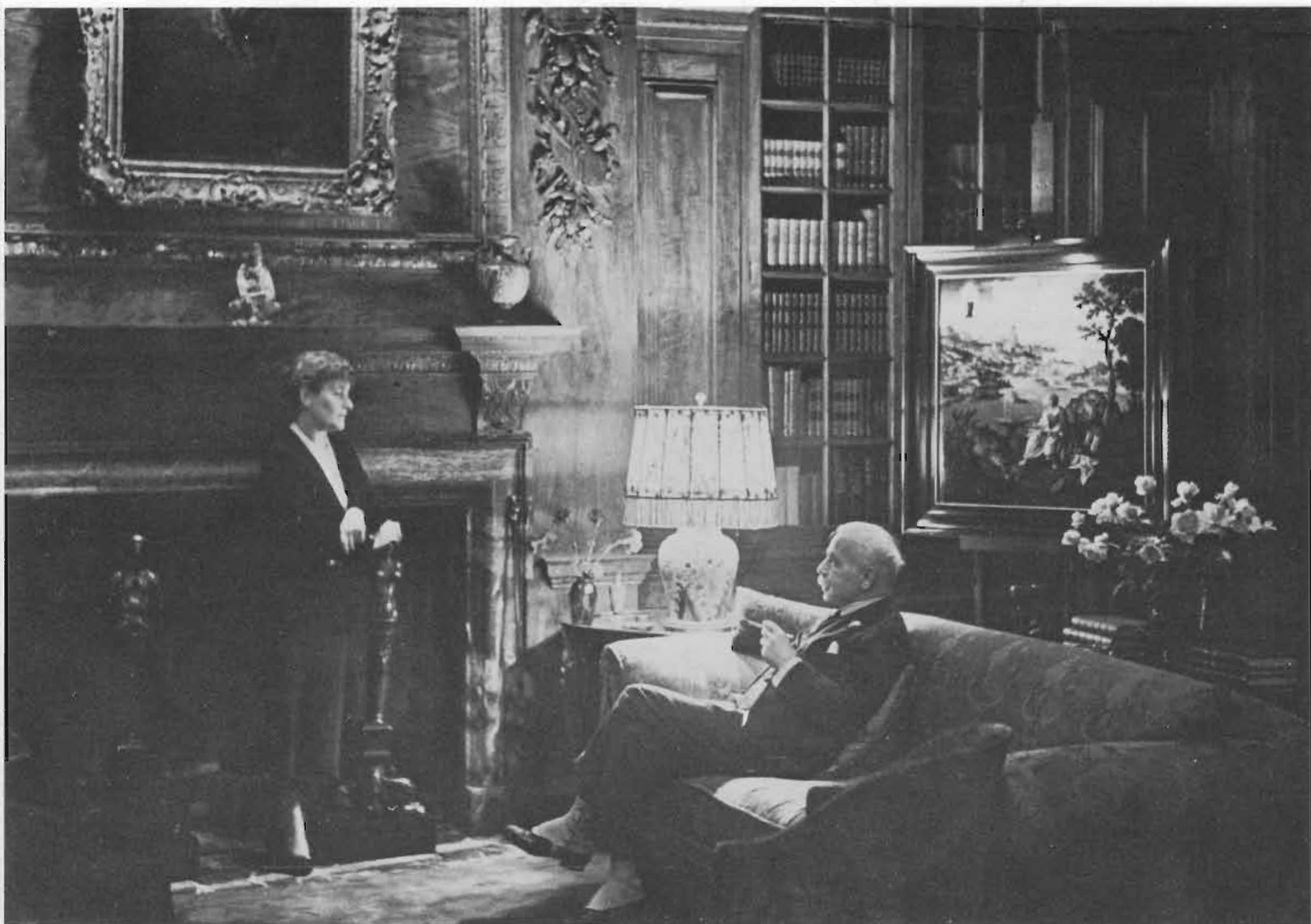
Och kring tidskrifterna kom det fram nya fotografer som tog de nya, lätta Leicorna med sig på uppdrag som varit otänkbara några år tidigare. *Brassai, Capa, Cartier-Bresson, Kertész* och många många fler.

**"Vår regering är inte bara gammal, den är död också", sas det när den här Salomonbilden kom i tidningarna 1931. Den föreställer den engelske lordpresidenten Stanley Baldwin och premiärministern Ramsay MacDonald.**

En av de allra första i denna skara av Leicafotografer var svensken *Gunnar Lundh*, sonen till Peter "Vad gjorde farfar i Mölle" Lundh. Leican mötte han i Berlin 1925 och redan 1927 sålde han sina första Leicabilder till ett par bilduppslag i veckotidningen *Danmarks kvinder*.

Enbart detta gör honom till en pionjär flera år tidigare än många mer namnkunniga bildjournalister. Vi ska möta honom i en kommande artikel i sällskap med Ivar Lo-Johansson på socialreportage bland svenska statare.

Det finns bildtidningar och bildtidningar. De som satsade på fotografiet och lät bilden berättas, de är tveklöst bildtidningar. Men *Danmarks kvinder* eller *Folket i Bild* eller *Konsumentbladet* – som blev *Vi* – i vilken mån kan



man kalla dem bildtidningar? De hör till den här epoken och visst hittar man bilder av Gunnar Lundh i Konsumentbladet och utländska reportagebilder i *Vi* på trettioalet. Men fotografierna fick enstaka sidor och kom aldrig att dominera.

Novellerna illustrerades av teckningar medan enstaka anonyma spaltbilder fick illustrera andra artiklar.

*Vi* växte dock till en tidskrift som satsade på bildreportage allt mer, även om den inte kom i nivå med de bildtidningar som skulle växa fram utomlands mot slutet av trettioalet: *Picture Post*, *Life*, *Look*, *Se*, *Illustrated*.

*Konsumentbladet*, som gick över till djuptryck 1929, bytte namn med direkt fransk förebild. "Vy" prövades innan det blev *Vi* år 1936.

Redan 1934 deklarerade tidningen att den hade (förbindelser med framstående fotografer och bildbyråer både i Sverige och utomlands" och 1937 heter det "de bästa fotografierna i Sverige och världen".

Ett reportage från inbördeskrigets Spanien 1937 är ett tämligen ensamt utländskt bildreportage.

*Gunnar Lundh* skickas på reportage till skogsarbetarenumret 1937 och återkommer i lantarbetarenumret samma år.

Nästa år förekommer också *Victor Malmström Jr* som "Vi-fotograf" men det är först efter andra världskriget som "Vi" satsar på bildreportagen.

Då är vi inne i en ny tid, de stora bildtidningarnas epok. Den får anstå till ett kommande nummer. Läsaren, som vill läsa mer om bild-

pressens historia, fördjupar sig lämpligen i Hassners bok och många artiklar samt i Lena Johannessons *Den massproducerade bilden*, Kurt Berggrens artikel om Malmström och Blomberg i *Fotografisk årsbok 1955* eller Thomas Millroths bok *Axel Malmström: Stockholm*.

Ännu en av ERICH SALOMONS klassiska interiörer från maktens boningar på trettioalet. Den amerikanske bankmannen Otto H Kahn med hustru.

Med Leican kunde GUNNAR LUNDH arbeta ostört på Köpenhamns gator 1927.

